

ŞEVKET PAMUK
Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi
1500-1914

PROF. DR. ŞEVKET PAMUK Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü ve Ekonomi Bölümü öğretim üyesidir. Robert Lisesi'ni ve Yale Üniversitesi'ni bitirdi. İktisat dalındaki doktorasını Kaliforniya-Berkeley Üniversitesi'nden aldı. Türkiye'de ve yurtdışında pek çok üniversitede öğretim üyeliği yaptı. Osmanlı-Türkiye iktisat tarihi üzerine çeşitli dillerde pek çok makalesi ve kitabı vardır. Osmanlı ekonomisi üzerine yazdığı ilk kitap olan *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme, 1820-1913* (1984) İngiltere'de de yayımlandı. Daha sonra tamamladığı *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paramın Tarihi* (1999) başlıklı kitabı Türkiye'de, ABD'de ve İngiltere'de ödüller kazandı. Bu kitap Arapça'ya da çevrilerek Lübnan'da yayımlandı (2004). Prof. Dr. Süleyman Özmucur ile birlikte hazırladıkları "Osmanlı İmparatorluğu'nda Ücretler, 1489-1914" başlıklı çalışma ABD İktisat Tarihçileri Derneği'nin 2002 yılı En İyi Makale Ödülü'nü kazandı. Pamuk 1999 yılından bu yana Dünya İktisat Tarihi Derneği'nin Yönetim Kurulu üyesidir. 2003-2005 dönemi için Avrupa İktisat Tarihçileri Derneği'nin başkanlığına seçilmiştir.

100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914 adıyla
Gerçek Yayınevi, 1999 (5 baskı)
K Kitaplığı, 2003 (1 baskı)

İletişim Yayınları 1110 • Araştırma-İnceleme Dizisi 189
ISBN-13: 978-975-05-0355-9
© 2005 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1-10. BASKI 2005-2015, İstanbul
11. BASKI 2017, İstanbul

DIZI KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç
KAPAK Suat Aysu
KAPAK FOTOĞRAFI Levni, *Surname*, "Esnaf alayı: İbrişimciler,
demirciler, gemiciler, seraserciler, saraçlar"
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Serap Yeğen
BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 22749
Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak, No: 6/3
Bağcılar, İstanbul Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63
CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935
Mahmutbey Mahallesi, Deve Kaldırım Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721
Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

ŒEVKET PAMUK

Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	7
<i>BİRİNCİ BÖLÜM</i>	
GİRİŞ	9
1 Tarih ve Tarihçilik	11
2 Kuruluş Dönemi	17
<i>İKİNCİ BÖLÜM</i>	
16. YÜZYILDA TOPLUM, EKONOMİ VE DEVLET	29
3 Toplum, Ekonomi ve Maliye	31
4 Anadolu'da Tarım	37
5 Tarımın Vergilendirilmesi	41
6 Kent Ekonomisinde Loncalar	56
7 İç ve Dış Ticaret	66
8 Kredi, Finans ve Servetler	75
9 Devlet ve Ekonomi	86
<i>ÜÇÜNCÜ BÖLÜM</i>	
16. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA	
DİŞ DİNAMİKLER VE OSMANLI EKONOMİSİ	97
10 Avrupa'da Kapitalizme Doğru	99
11 Dünya Ekonomisi İçinde Doğru Akdeniz Havzası	108
12 Osmanlıda Para ve Fiyatlar	113
13 Bunalımın Ekonomi ve Toplum Üzerindeki Etkileri	122

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

17.VE 18. YÜZYILLAR: İKTİSADÎ GERİLEME Mİ?	131
14 Avrupa'da İktisadî Durgunluk.....	133
15 Osmanlıda Değişen Güç Dengeleri.....	140
16 Vergi Toplamada Büyük Koalisyon.....	146
17 Tarım ve Zanaatlar.....	153
18 Avrupa ile Ticaret.....	162
19 Savaşlar, Malî Bunalım ve Enflasyon.....	168
20 Ekonomide Uzun Dönemli Eğilimler.....	178

BEŞİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME ÇAĞINDA DÜNYA EKONOMİSİNE AÇILIŞ	189
21 Sanayi Devrimi ve Sonrası.....	191
22 Osmanlıda Reform ve Merkezîleşme.....	198
23 Ekonominin Dışa Açılışı.....	204
24 Pazara Yönelen Tarım.....	213
25 Zanaatlar ve Sanayi.....	224
26 Malî Sorunlar ve Dış Borçlanma.....	228
27 Diğer Yabancı Sermaye Yatırımları.....	234
28 Bağımlılık ve Büyüme.....	238

ÖNSÖZ

Daha önce 100 Soruda Dizisi çerçevesinde altı baskısı yapılan bu kitabın temel amacı, 16. yüzyılın başlarından Birinci Dünya Savaşı'na kadarki dönemin Osmanlı iktisadî tarihini, özellikle de bugün Türkiye'yi oluşturan alanların iktisadî tarihini, genişçe bir okuyucu kitlesine ulaşabilecek bir dil kullanarak incelemek ve yorumlamaktır. Bu nedenle, teknik terimler kullanmaktan mümkün olduğu ölçüde kaçındım. Ancak, umarım, kolay anlaşılabilir bir üslupla yazma çabası, anlamaya ve yorumlamaya çalıştığım tarihsel süreçleri basitleştirmeme yol açmamıştır. Bu konulara ilgi duyan okuyucuların yanı sıra, kendilerini profesyonel tarihçi ya da iktisat tarihçisi olarak görenlerin de bu kitapta yeni ve özgün boyutlar bulacaklarına inanıyorum.

Osmanlı tarihi son zamanlara kadar devletçi bir bakış açısıyla yazıldı ve yorumlandı. Bunun bir nedeni eldeki belgelerin neredeyse tümünün devlet için çalışanlar tarafından hazırlanmış olması, buna karşılık toplumu oluşturan kesimlerin geriye belge olarak pek bir şey bırakmamış olmaları. Devletçi bakış açısının egemenliğini günümüze kadar sürdürebilmesinin daha da önemli bir diğer nedeni ise devletle toplumu özdeşleştiren ideolojinin yalnızca Osmanlı döneminde değil Cumhuriyet Türkiye'sinde de ağırlığını koruması.

Bu bakış açısının tarih yazıcılığına egemen olmasının iki önemli ve olumsuz sonucu oldu. Birincisi, devletle toplum arasındaki farklar yeterince vurgulanmadı, toplum sık sık devletle özdeşleştirildi. Aynı eğilim iktisadî tarih çalışmalarında kendisini devletin gelir gider dengelerini yansıtan maliye ile esas olarak topluma ait bir alan olan ekonominin birbirine karıştırılması biçiminde gösterdi. Elinizdeki kitapta maliye ile ekonomi arasındaki farkları

vurgulamaya, kapsadıkları farklı alanların sınırlarını açıkça çizmeye özen gösterdim.

Devletçi bakış açısının egemenliğini sürdürmesinin bir diğer sonucu ise Osmanlı tarihinin devlet katından yazılması oldu. Osmanlı toplumu çelişkisiz, kaynaşmış bir bütün olarak yorumlandı; üretimi gerçekleştirenlerin tarihine yeterince ilgi gösterilmedi. Bu kitapta, eldeki malzemenin elverdiği ölçüde, köylülerin, lonca çalışanlarının, göçerlerin tarihini ele almaya çalıştım. Çeşitli toplumsal kesimler arasındaki çelişkileri ön plana çıkarmayı amaçladım. Osmanlı toplumunun da bir sınıf toplumu olduğu değerlendirmesi kitabın çıkış noktalarından birini oluşturuyor.

Bugün Osmanlı ekonomisinin tarihini yeterince bildiğimiz söylenemez. Eldeki malzemede yer yer önemli boşluklar var. Örneğin 17. ve 18. yüzyıllar, iktisadî tarih açısından karanlık çağlar olma özelliklerini henüz yitirmediler. Biraz da bu nedenle, Türkiye'nin iktisadî tarihini incelemeyi amaçlayan kitaplar şimdiye kadar ya sınırlı bir dönemi ele aldılar ya da klasik dönem olarak adlandırılan 16. yüzyılda Osmanlı ekonomisini ve belli başlı kurumlarını incelemekle yetindiler. Bir başka deyişle, Osmanlı Türkiye iktisadî tarihi üzerine şimdiye kadar yazılan kitapların pek çoğu belirli bir dönemin fotoğrafını vermektedir.

Elinizdeki kitapta bunun ötesine geçmeye çalıştım. Birinci Bölüm'de kuruluş döneminin belli başlı iktisadî sorunlarına değindikten sonra, İkinci Bölüm'de tarımdan, zanaatlara, ticaretten finansa kadar 16. yüzyıl Osmanlı ekonomisinin yapılarını inceliyor, ayrıntılı bir fotoğrafını çekiyorum. Kitabın Üçüncü, Dördüncü ve Beşinci Bölümlerinde ise bu fotoğrafa zaman boyutunu katarak 16. yüzyıldan Birinci Dünya Savaşı'na kadarki dönemin, deyim yerindeyse, bir filmi inceliyor ve yorumluyorum.

Bu kadar geniş bir dönemi yorumlamaya girişmek kolay olmadı. Pek çok konuda diğer tarihçilerin yazdıklarından yararlandım. Onların daha farklı bakış açılarıyla sundukları malzemeyi, kendi kurduğum kuramsal çerçeve ve bütünlük içinde yorumlamaya çalıştım. Her konunun sonuna yerleştirdiğim Kaynakça bölümlerinde, bir yandan daha ayrıntılı okuma yapmak isteyenlere yol göstermeye çalışırken, öte yandan da çalışmalarından yararlandığım pek çok tarihçiye olan borcumu belirtmek istedim.

Kitabın daha önceki baskıları için olduğu gibi, bu baskısı için de, son yıllardaki çalışmalardan yararlanarak kimi konular ekledim, Kaynakça bölümlerini de gözden geçirerek yeniledim. Kitabın baskıya hazırlanması aşamasındaki yardımları için İletişim Yayınları'ndan Kerem Ünüvar'a teşekkür ederim.

ŞEVKET PAMUK

Ağustos 2005

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Esnaf Alayı: Bakırcılar, mücevherciler, terziler ve ipek dokumacıları.
Levni, *Sumame*.

Tarih ve Tarihçilik

Tarih yazıcılığının tarihine göz attığımızda bu soruya verilen yanıtın önemli bir değişme geçirmekte olduğunu görüyoruz. İçinde bulunduğumuz yüzyıla kadar tarih yazıcılığına egemen olan anlayış, olayları zaman dizinsel biçimde betimlemek ve bu olaylardan belirli dersler çıkarmak olarak özetlenebilir. Ortaçağ ve öncesindeki toplumlarda tarih, hükümdarların ve devlet adamlarının yaptıklarının öyküsü olarak anlaşılıyordu. Tarihçiler olaylara yöneticiler ve devlet açısından bakarlar, yazdıklarıyla devlet adamlarına yol göstermeye çalışırlardı. Daha sonraları, Avrupa'da ulusal devletlerin kurulmaya başladığı dönemde ise tarihçiler, zaman dizinsel olarak sıraladıkları olaylardan kendi ulus devletlerinin varlığını ve bütünlüğünü savunan yorumlar çıkardılar. Böylece tarih ulusalcılık ideolojisinin temellendirilmesinde ve yayılışında önemli rol oynadı. Bu ideolojinin temel araçlarından biri durumuna geldi.

Bu tür eğilimler günümüzde de varlıklarını sürdürüyorlar hiç şüphesiz. Ancak şimdiye kadar olayları zaman dizinsel olarak betimlemekle yetinen tarih, bugün olaylar arasındaki neden-sonuç ilişkilerini bulup çıkarmaya, gelişmeleri ve değişimleri bu neden-sonuç çerçevesi içinde açıklamaya yönelmiştir. Günümüzün tarihçileri artık "ne oldu" sorusuna değil, "niçin oldu" sorusuna yanıt arıyorlar. Geçmişteki olayların nedenlerini anlamaya çalışanların önemli bir amacı da bugünün toplumlarındaki neden-sonuç ilişkilerini, gelişmenin doğrultusunu anlayabilmek ve bugünün toplumları için çözümler geliştirmek. Bu eğilimlerin de etkisiyle çağımızda tarih giderek bir toplumsal bilim niteliği kazanmaktadır. Nitekim, 20. yüzyılın

önde gelen tarihçilerinden, Avrupa feodalizmi üzerine çalışmalarıyla tanınan Marc Bloch, tarihi her şeyden önce değişimin bilimi olarak gördüğünü söylüyor. Bir diğer tarihçi, yaşamının büyük bir bölümünü Sovyet Devrimi'nin tarihini yazmaya ayıran ve *Tarih Nedir?* başlıklı kitabıyla da tanınan E.H. Carr'a göreyse tarih nedenlerin incelenmesi demektir.

Öyleyse Osmanlı tarihi denilince ne gibi meseleler incelenecek, hangi sorular sorulacak? Kuruluş döneminden bir örnek arayalım kendimize. Gelecekte tarihçilere bakacak olursak, bu erken dönemin tarihi hangi padişahın hangi savaşta hangi toprakları elde ettiğini belirlemek veya gelişmelerin milliyetçi açıdan yorumlanması demektir. Ama tarihi bir toplumsal bilim olarak kabul ediyorsak, bu tür bir yaklaşım yeterli olamaz. Bir toplumsal bilim olarak tarih için kuruluş döneminin en önemli meselesi hangi toplumsal, iktisadî ve demografik nedenlerle ufak bir beyliğin bu kadar hızlı bir biçimde genişleyebildiğini açıklamak olmalı. Böyle bir sorunun yanıtı da çeşitli toplumsal bilimlerin yöntemlerinden ve tahlil araçlarından yararlanılarak verilecek hiç şüphesiz.

Son yüzyıl içinde tarih yazıcılığına egemen olan anlayışın yanı sıra tarihçilerin ilgilendikleri konular da değişmiş, ağırlık siyasal ya da dinsel olaylardan toplumsal ve iktisadî gelişmelere kaymıştır. Bugün artık devlet adamları ya da hükümdarların öyküleri değil, yığınların tarihi yazılmaktadır. Bu eğilimle birlikte tarihçilerin ilgi alanları da giderek zenginleşmektedir. Bir yandan uzun dönemli iktisadî ve toplumsal gelişmelerin yavaş değişen maddi temellerini ele alıyor tarihçiler. Böylece iktisadî tarih ve toplumsal tarihin yanı sıra tarım tarihi, teknoloji tarihi, aletlerin tarihi gibi yeni alanlar ortaya çıkıyor. Öte yandan bu maddi temeller üzerinde yükselen toplumsal kurumlar, düşünce ve kültür akımları da farklı birer araştırma konusu oluşturmaya başlıyor.

Ancak bu gelişmeler tarihin birbirlerinden yüksek duvarlarla ayrılmış, dar uzmanlık alanlarına bölündüğü anlamına gelmemeli. Tersine, yeni yeni oluşan ilgi alanları birbirleriyle yakından ilişkili. Çağdaş tarih anlayışına egemen olan eğilim de toplumlara bir bütün olarak incelemek. Yeni ilgi alanlarının ortaya çıkışı bu eğilimi engelleyen değil güçlendiren bir gelişme olarak görülüyor bugün. Toplumlara bir bütün olarak inceleme eğilimindeki tarihçiler de bir veya iki toplumsal bilim dalının yöntemleriyle yetinmiyorlar artık. Yalnızca siyaset bilimi, iktisat veya siyasal iktisadın değil, sosyoloji, demografi, antropoloji, psikoloji gibi toplumsal bilimlerin de yöntemlerini benimsiyor, onların tahlil araçlarından da yararlanıyorlar.

Tarihçilikte kuram

Bir an için kendinizi bir tarihçinin yerine koyun. Diyelim ki 16. yüzyılın sonlarında Anadolu'da köylülerin topraklarını niçin terk ettikleri sorusuna yanıt arıyorsunuz. Osmanlı Devleti'nin merkezî kayıtlarının saklandığı İstanbul'daki Başvekâlet Arşivi'nde binlerce belge sizi bekliyor. Ancak bu belge yığını içindeki irili ufaklı sayısız olgunun tarihsel gerçekliği gözlerinizin önüne serivereceğini düşünmek biraz fazla iyimserlik olur.

Burada diğer toplumsal bilimciler gibi tarihçi de iki temel sorunla veya tehlikeyle karşı karşıyadır. Birinci sorun şu: yüzyıllar önce bu belgeleri hazırlayanların toplumda belirli bir yerleri vardı; olaylara kendi açılarından bakmışlar, hatta belki de bu belgeleri kendi çıkarlarını korumak amacıyla hazırlamışlardı. Eğer tarihçi bu belgelere ve onları hazırlayanlara karşı eleştirel bir tavır almazsa, tarihi geçmişin bakış açısıyla, daha da kötüsü geçmişteki belirli bir kesimin veya sınıfın bakış açısıyla yazmak ve yorumlamak durumuna düşecektir.

İkinci olarak tarihçi, 16. yüzyılın sonlarında Anadolu köylülerinin topraklarını niçin terk ettikleri sorusunu yanıtlayabilmek için arşivlerdeki binlerce belgeyi, bu belgelerdeki sayısız olguyu değerlendirmek zorundadır. Önce olgular arasında önem sırasına göre bir ayrıştırma yapmak gerekir. Daha sonra da olgular arasındaki neden-sonuç ilişkileri yeniden kurulacaktır. Ancak tarihçinin incelediği gelişmelere ilişkin olarak bir kuramı, bir başka deyişle soyut kavramlar kullanarak inşa edilmiş basit bir açıklaması yoksa, önündeki onbinlerce olgu onun için bir anlam ifade etmeyecektir. Bu sayısız olgudan hangilerinin daha önemli olduğunu ve birbirlerine hangi nedensellik ilişkileri içinde bağlandıklarını kavrayamayacaktır.

Böyle bir kuram ise gözlenebilir olgulardan hareketle değil daha soyut olarak geliştirilmiş temel kavramlarla inşa edilebilir. Örneğin köylülerin niçin topraklarını terk ettikleri sorusuna yanıt arayan tarihçi, her şeyden önce köylülerin davranışlarına, örneğin hangi koşullarda niçin göç edebileceklerine ilişkin bir kuramsal çerçeveye işe başlamak zorundadır. Daha sonra, Osmanlı Devleti'nin 16. yüzyılın ikinci yarısındaki malî bunalımını ve bu bunalıma çözüm arayışı içinde köylüler üzerindeki vergi yükünü arttırışını dikkate almak gerekecektir. Böylece 16. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu köylülerinin topraklarını niçin terk edebilecekleri konusunda ortaya bir kuram çıkacaktır. Belgelerdeki onbinlerce olgu da ancak bu kuramın sağladığı bakış açısı sayesinde anlam kazanabilir.

Kıscacası, yalnızca gözlemlerden, arşiv belgelerindeki olgulardan yola çıkarak tarih yazmak mümkün değildir. Olayları neden-sonuç ilişkileri için-

de yeniden kurmak ancak bir kuram sayesinde, bir kuramın sağladığı bakış açısıyla mümkün olabilir. Geçmişin olaylarını yorumlayabilmek için tarih her zaman bir genel kuram gerektirir. Arşivlere girmeden önce geliştirilmiş bir kuram olmadan, belgelerdeki olgu yığınına yorumlamak mümkün değildir. Önceden geliştirilmiş bir kuram sayesinde belgelere egemen olan bakış açısına karşı eleştirel bir tavır takınabilmek de mümkün olacaktır. 20. yüzyılın önde gelen tarihçilerinden Fernand Braudel bu gerekliliği “Eğer kuram yoksa tarih de yoktur” diyerek özetliyor.

Ama Braudel çok önemli bir başka noktaya, tarihçileri ve toplumsal bilimcileri bekleyen bir diğer tehlikeye de işaret ediyor: Tarihçi elindeki malzemeye kuramın sağladığı bakış açısıyla yaklaşmalıdır ama kuramları her yer ve her toplum için geçerli açıklamalar olarak görmemelidir. Bir tarihçi hiçbir zaman kuramlara kendini kaptırmamalı, onların tutsağı olmamalıdır. Soyut kuramlar, tarihçinin somut toplumların zenginliklerini, özgüllüklerini görmesini de engellememeli diyerek uyarıyor tarihçileri Fernand Braudel.

Bütün bunlar bize tarihin belgelerdeki gerçeklerin ortaya dökülmesi olamayacağını, geçmişin olaylarına bugünün bakış açısıyla yaklaşmanın kaçınılmaz olduğunu söylüyor. Tarihçinin bakış açısı ise belirli toplumsal ve sınıfsal birikimlerle biçimlenmekte, toplumsal değişme ile birlikte bu bakış açısı da değişmektedir. Aslında bu ilişki iki yönlüdür. Geçmiş bugünün bakış açısıyla yorumluyoruz. Öte yandan, geçmişe ilişkin olarak getirdiğimiz yorumlar bugüne ışık tutuyor. Bugünün toplumlarını daha iyi anlamamızı, bugünün toplumlarına ilişkin çözümler geliştirmemizi sağlıyor. Böylece tarih ve tarihçilik bugünün toplumu ve onun bakış açılarıyla dünün toplumu arasındaki karşılıklı etkileşim süreci içinde gelişiyor, değişiyor.

Bu ilişki iki yönlüdür. Geçmiş bugünün bakış açısıyla yaklaşıyoruz ve yorumluyoruz. Ama tarihle ilgilenmemizin nedeni yalnızca geçmiş anlamak değil. Tarih aynı zamanda ileriye dönük bir bilim. Geçmişe ilişkin olarak yaptığımız açıklamalar, getirdiğimiz yorumlar bugüne de ışık tutuyor. Geçmiş toplumları anladığımız ölçüde bugünün toplumlarını da anlamak ve değiştirebilmek mümkün olacak.

İktisadî tarih

İktisadî tarih, toplumları bir bütün olarak inceleyen tarih anlayışı içinde toplumların maddi temellerini ve bu temellerin gelişmesini hem insanın doğayla ilişkisi açısından, hem de insanın insanla ilişkisi açısından incele-

yen bir alan oluşturur. Bir başka deyişle iktisadî tarih, ekonomileri hem teknik hem de toplumsal boyutlarıyla ele alır. Toplumların iktisadî yaşantısını incelerken ve olaylar arasında nedensellik ilişkileri kurarken iktisadî tarih, esas olarak ekonomilerin iç dinamiklerini, üretim, bölüşüm ve birikim gibi temel sorunlarını incelemek için geliştirilen siyasal iktisat kuramından ve bu kuramın çözümleme araçlarından yararlanır.

İktisadî tarihin ilgi alanının sınırlarını çizerken karşımıza iki tehlike çıkıyor. Birincisi, iktisadî tarihi dar bir biçimde tanımlanmış ekonominin çözümlemesiyle sınırlamak ve iktisadî tarihi bu dar alana hapsedmektir. Halbuki iktisadî gelişmelerin diğer toplumsal ve siyasal yapılar üzerinde etkili olduğunu biliyoruz. Örneğin sınıfsal yapı, devlet, mülkiyet ilişkileri, hukuk gibi kurumların yapısı ve niteliği ekonominin gelişmişlik düzeyiyle yakından ilişkilidir. Ayrıca, ekonomi ile diğer yapılar arasındaki neden-sonuç ilişkilerinin tek yönlü olduğu da söylenemez. Tarihin akışı içinde ekonomik gelişmeler toplumsal ve siyasal gelişmeleri etkilediği gibi, toplumsal, siyasal ve ideolojik yapılar da ekonomi üzerinde etkili hatta belirleyici olabilirler. Dolayısıyla iktisadî gelişmelerin nedenlerini çözümlerken ekonomi dışı etkenleri de dikkate almak gerekecektir.

İkinci bir tehlike de iktisadî tarihi siyasal iktisat kuramına indirgeme, iktisadî tarihin çözümleme araçlarını da siyasal iktisadın çözümleme araçlarıyla sınırlama eğilimidir. Tarihte varolmuş somut toplumlar ekonomilerinin yanı sıra toplumsal, siyasal, ideolojik, kültürel ve dinsel yapılarıyla da çok büyük zenginlik ve çeşitlilik gösterirler. Buna karşılık siyasal iktisadın ekonomilerin iç dinamiklerini çözümlemek amacıyla geliştirilmiş olan soyut araçları bu zenginliği yeterince kavrayamazlar. Başka bir deyişle, siyasal iktisadın çözümleme araçları esas olarak somut tarihsel toplumlardaki iktisadî yapıların temel dinamiklerinin, ortak boyutlarının kavranmasında yararlı olacaklardır. Ancak somut tarihsel toplumların özgül boyutlarını da saptamak ve yorumlamak ve böylece toplumları ortak ve farklı boyutlarıyla karşılaştırmalı bir çerçeveye yerleştirebilmek için, siyasal iktisadın dar çerçevesini aşmak gerekir. Bu amaçla da iktisadî tarihe çok yönlü olarak yaklaşmak, sosyoloji, antropoloji, demografi gibi toplumsal bilimlerin ve gerektiğinde örneğin coğrafya gibi yakın bilim dallarının tahlil araçlarını kullanmak gerekli oluyor.

İktisadî tarihin bir özelliği de kullandığı zaman kavramında ortaya çıkıyor. Yüzyıllar boyunca tarih yazıcılığına egemen olan anlayışın etkisinde tarihçilerin hükümdarların ve devlet adamlarının öyküleriyle ilgilendiklerini belirtmiştik. Tarih, kısa dönemli siyasal olayların tarihiydi bu anlayışa göre. İçinde bulunduğumuz yüzyılda ise, Marksizmin ve Fransa'da gelişen Anna-